

Digitoidut historialliset kartat Kansalliskirjastossa - digijulkaisemisen uudet tuulet parantavat käytettävyyttä

Desiree Räsänen

Kansalliskirjaston tavoitteena on mahdollisimman vapaa digitoitujen aineistojen, kokoelmien, metadatan sekä digitoimalla tuotettujen tietosisältöjen hyödyntäminen virtuaalisessa ympäristössä. Kirjaston karttakokoelmat ovat tulleet osaksi Doria-julkaisuarkistoa ja haettavaksi FINNA-käyttöliittymän kautta. Lähivuosien suunnitelmissa olevat formaattien ja kuvailumenetelmien muutokset tulevat edelleen parantamaan myös kartta-aineistojen käytettävyyttä.

Kansalliskirjasto haluaa luoda kattavat digitoidut kokoelmat. Samalla on tärkeää varmistaa niiden autenttisuus ja mahdollistaa niiden käyttö luotettavana lähdeaineistona. Tavoitteena on myös edistää kokoelmien vapaata käyttöä, luoda prosessit kestäväälle digitoinnille ja digitaalisten sisältöjen elämänkaaren hallinnalle. Vaikka tavoitteena on aineiston vapaa käyttö, sen käyttömahdollisuus riippuu viime kädessä tekijänoikeuksista. Suojattu aineisto tarjotaan asiakkaille käytöstä sovittujen sopimusten mukaisesti.

Digiaineistojen hallintajärjestelmät Kansalliskirjastossa

Digitaaliset aineistot on tuotettava ja tallennettava niin, että ne myös säilyvät. Kansalliskirjasto päätti 2006 ryhtyä rakentamaan korkeakouluille ja tutkimuslaitoksille tarjottavaa julkaisuarkistosovellusta avoimeen lähdekoodiin perustuvan DSpace-ohjelmiston varaan.

DSpace-projektin tavoitteena oli digitaalisten aineistojen hallintaan soveltuvan järjestelmän rakentaminen koko kirjastoverkolle. Haluttiin tarjota sekä valmis julkaisuarkistoympäristö siitä kiinnostuneille että tukea muillekin ohjelmiston käyttäjille niin, ettei kaikkien kirjastojen tarvitsisi tehdä samoja asioita omin voimin uudestaan.

Tuloksena oli Doria-julkaisuarkisto digitaalisille aineistoille, jossa on usean organisaation tuottamaa sisältöä ja joka on ollut tuotantokäytössä vuodesta 2007. Doria-palvelu tarjoaa teknisen alustan digitaalisten kokoelmien säilyttämiselle, kuvailulle ja käyttöön asettamiselle. [http://www.doria.fi/»](http://www.doria.fi/)

Doriassa kuvailutiedot näkyvät 'näytä kuvailutiedot' -painikkeella Dublin Core -formaattissa, joka on kansainvälinen, erityisesti verkkodokumenttien kuvailuun kehitetty metadataformaatti ja SFS-standardi. Kansalliskirjasto ylläpitää suomenkielistä Dublin Core -versiota sekä ohjetekstejä ja Dublin Core -tallennusalustaa.

Finna-asiakasliittymä, jonka tuotantoversio 1.0. julkistettiin 22.10.2013, kokoaa ensimmäistä kertaa yhteen arkistojen, kirjastojen ja museoiden aineistot. Se on myös kirjastojen yhteinen tietovaranto, jonka metatieto säilytetään yhdessä paikassa. Yhden

käyttöliittymän kautta tarjotaan pääsy kaikkien muistiorganisaatioiden aineistoihin ja palveluihin.

Organisaatioilla on mahdollisuus hallinnoida itse omaa näkymäänsä ja valita siinä näytettävät aineistot ja näkymään liitetyt palvelut. Osaan digitoidusta sisällöstä Finna tarjoaa suoran pääsyn. Asiakasliittymä perustuu avoimen lähdekoodin VuFind-ohjelmistoon. <https://www.finna.fi/>. Doriaan tallennettu digitoitu aineisto on löydettävissä myös Finnan kautta.

Digitoituja karttakokoelmia

Doria-palvelun Kansalliskirjasto-osiossa on digitoituja karttoja seuraavissa kokoelmissa: Suomen kartat ja kartastot, Nordenskiöldin kartat ja HELMI (Helsinki Electronic Library Multimedia Information) - näytteitä Kansalliskirjaston kokoelmista. HELMI-tietokannassa digitoituja karttoja on 70.

Suomen kartat ja kartastot -kokoelma on Helsingin Suomalaisen klubin rahoittama kokoelma, joka sisältää karttalehtiä 1600-luvun lopulta 1950-luvulle. Karttakokoelma on jaettu kahdeksaan ryhmään ja suurimman ryhmän muodostavat Suomen yleiskartat. Karttakokoelmaa täydennetään digitoimalla Helsingin asemakaavakarttoja eri vuosikymmeniltä sekä vanhoja Suomen- ja Pohjanlahden merikarttoja. Myös Kansalliskirjaston Pelasta kirja -hankkeen suomalainen kartta-aineisto kuuluu kokoelmaan. Karttojen viitetiedot löytyvät Fennica-tietokannasta, Fennicasta kuvalinkki ohjautuu Doria-palveluun.

Tutkija ja löytöretkeilijä Adolf Erik Nordenskiöld kokosi 1800-luvun lopulla historiallisten karttojen, maantieteellisen kirjallisuuden ja matkakertomusten harvinaiskirjakokoelman, joka on yksi UNESCO:n Maailmanperintökohteita. Kokoelmassa on 3 800 nimekettä 1400-1800-luvuilta, ainutlaatuinen historiallisten karttojen kokoelma ja noin 24 000 painettua karttaa atlaksissa tai irtokarttoina sekä käsikirjoituksia. Digitaalisena on käytettävissä valikoitu kokoelma karttoja, joiden viitetiedot ja kuvalinkki löytyvät molemmat Helka-tietokannasta. Kartat näkyvät sekä JPG että TIFF-tiedostoina. Karttojen tekijänoikeudet ovat rauenneet, joten kuvien käyttö on ilmaista ja vapaata.

Doriaan tallennettujen digitoitujen karttojen metadata on peräisin Helka ja Fennica-tietokannoista, mutta kuvatiedostot ohjautuvat Doria-palvelun kautta. Dorian sisältämä aineistoa löytyy myös Finna-asiakasliittymästä. Finnasta on mahdollista löytää myös MARC-näkymä 'henkilökuntanäyttö'-painikkeen takaa.

Kirjastometadata muutoksessa – yhteiskäyttö ja yhteensopivuus paranevat

Digijulkaisemisessa metadata on käytettävyyden olennainen osa. Kirjastoaineistojen kuvailun pohjana on perinteisesti ollut luettelointisääntöjen ja MARC-formaatin muodostama kokonaisuus, mutta digitaaliset aineistot ovat tuoneet kirjastojen toimintatapoihin muutoksia.

Metadatatassa on keskeistä dokumenttinen rakenteinen - esim. XML-muotoinen - kuvailu sovitun kieliopin, syntaksin, mukaan, mitä kuvailutietoja käytetään ja missä muodossa. Näitä tietoja määrittävät kansainväliset standardit. Luettelointiformaatteja käytetään jotta tietokone kykenisi käsittelemään niiden avulla tuotettua tietoa. Kuvaileva metadata pitää sisällään kuitenkin edelleen sen, mitä perinteisellä kuvailulla ymmärretään. Digitoitua aineistoa varten tarvitaan lisäksi erilaisia standardeja, formaatteja ja sovelluksia.

Lähivuosina digitaalisen toimintaympäristön muutokset ja kuvailutietojen kansainväliset muutokset pakottavat muutokseen myös Suomessa. Monimuotoisten verkkoaineistojen hallinta tuo uusia haasteita kirjastojen metatiedon tallentamiselle, esittämiseksi ja käytettävyydelle. Kuvailussa tulevat lähivuosina muuttumaan käsittemallit, kuvailusäännöt, tunnisteet, sanastot ja tietomallit. Kuvailun ytimessä ei enää ole fyysinen julkaisu vaan tietosisällön analyysi. Metatietojen luotettavuus tulee korostumaan. Lähivuosina kuvailussa otetaan käyttöön tiedonmallinnuksen teoriaan pohjautuva RDA-kuvailustandardi ja semanttisen webin työvälaineet eli sanasto-ontologiat ja globaalit tunnisteet sanastojen termeille.

Uudet kuvailumallit ja formaatit tulevat

Kuvailevan metadatan tuottamisessa muutokset tulevat olemaan huomattavia. Funktionaalinen entiteetti-relaatiomalli korvaa nykyisen tietuerakenteen, vakioituja sanastoja tulee lisää, tunnisteiden käyttö lisääntyy ja kuvailua ohjaavat MARC-kenttien sijaan kuvailusääntöjen määrittelemät ydinelementit.

Kansalliskirjasto siirtyy MARC-formaattiin pohjautuvista ISBD-säädöksistä RDA-kuvailustandardiin vuosien 2014-2015 aikana. RDA-standardissa kuvailu- ja hakutieto-ohjeet perustuvat tiedonmallinnuksen teoriaan. Teoreettisen viitekehyksen muodostavat FRBR-käsitelmä (IFLA Study Group 1997) ja sen johdannaiset FRAD ja FRSAD. RDA-standardin käyttöönotto Kansalliskirjastossa edellyttää, että käyttöön otetaan uusi kirjastojärjestelmä ja tekninen alusta.

Uuden kirjastojärjestelmän suunnittelu on aloitettu ja se toteutetaan vuosien 2017-2019 aikana, mutta suurin osa kirjastoista on muutoksen piirissä vasta 2020-luvulla. Kirjastojen informaatioympäristön muutoksista kirjoitettiin myös Kansalliskirjasto-lehdissä 2- 3/2013

<http://www.kansalliskirjasto.fi/yleistieto/kklehti.html>

Digijulkaisemisen perustana on laadukas kirjastometatieto, johon nyt Kansalliskirjastossa aloitettu kuvailun muutostyö sekä kansallisen metatietopalvelun kehittäminen tähtäävät. Tavoitteena on kansainvälisesti yhteen toimiva metatieto, metatiedon tuotannon tehokkuus ja laatu ja parempi hyödynnettävyys tietoverkoissa. Muutosten tuulet puhaltavat kirjastomaailmassa jälleen reippaasti ja aikataulu on tiukka, mutta hallittu muutos luo kestävästä kehitystä.

Tietoa kirjoittajasta

Desiree Räsänen, tietoasiantuntija
Kansalliskirjasto
Email. Desiree.rasanen@helsinki.fi